

TÜFEK, MİKROP VE ÇELİK

Hasan SABİR*

Jared Diamond, Tüfek, Mikrop ve Çelik, Çeviri: Ülker İnce, Tübitak Yayınları, Ankara 2006, 17. Baskı, 662 sayfa. ISBN 975.403.271.8

Geleneksel gelişme teorisi özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan çalışmalarla oluşturulan ve az gelişmiş ülkelerin ekonomik özellikleri üzerinde yoğunlaşan bir ekonomi dalı olarak ortaya çıkmıştır. Az gelişmiş ülkelerde milli gelirin düşük olmasının ve gelişmemenin nedenleri üzerine odaklanan bu alan, özellikle bu ülkelerde üretim faktörlerinin yetersizliği ve etkin olmaması, piyasaların küçüklüğünün gelişmeye olanak vermemesi ve piyasa ekonomisi sisteminin işleyememesi gibi birçok etkeni ele almıştır. Bu açılarından bakıldığında gelişememe sorununun nedenlerini, daha değişik bir açıdan ve bir antropolog ve fizyoloji profesörü gözüyle binlerce yıl öncesindeki olgulardan yola çıkarak açıklamaya çalışan Jared Diamond'ın kitabı oldukça dikkat çekicidir. Tanıtacağımız bu kitap değişik coğrafya ve ekolojik koşullardaki insanların farklı gelişme hızlarındaki nedenleri ele almaktadır.

195

Kitap birinci bölümde; kıtaların tarih öncesi durumlarının analizi, coğrafyanın toplumları nasıl biçimlendirdiği, İnka İmparatorluğu ve İspanyolların savaşı kısımlarını tamamladıktan sonra, ikinci bölümde kitabın asıl cevap aradığı soruya odaklanmakta ve yiyecek üretiminin başlamasının beraberinde getirdiği değişiklikleri öne çıkarmaktadır. Yiyecek üretimine daha erken başlayan toplumların yazgısı ve gelişmesi diğer toplumlardan çok daha farklı olmuştur. Bir tarım devrimi olan yiyecek üretiminin başlamasıyla tarım devrimini gerçekleştiren toplumların hem nüfusları artmış, hem de karmaşık örgütlenme ve

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, hasansbr@istanbul.edu.tr.

teknolojik donanımlarını güçlendirmişlerdir. Yiyecek üretimi beraberinde büyük şehirleri, krallıkları ve şehirlerde yayılan mikropları getirmiş ama zamanla bu mikroplara bağışıklık geliştiren toplumları da ortaya çıkarmıştır. Nihayet, üçüncü kısımda Jared Diamond birbirini besleyen ve bir zincirin halkaları gibi olan bu sürecin nasıl yiyecek üretiminden başlayarak tüfeklere, mikroplara ve çeliğe giden süreci hazırladığını açıklamaktadır.

Dünya ekonomi tarihinin genel olarak üç ana dönemden oluştuğu kabul edilir. Bu dönemlerden ilki avcılık-toplayıcılık dönemidir. Tarımın keşfi ve hayvanların ehlileştirilmesi ile tarım devrimi dönemi başlamıştır. Jared Diamond, “Tüfek, Mikrop ve Çelik” kitabında, özellikle tarım devrimi aşamasına daha erken geçebilen toplumların avantajlarını, bunun dünya tarihini nasıl şekillendirdiğini ve insanlığın üçüncü dönemi olan sanayi devrimine geçişte nasıl kritik bir rol oynadığını ele almaktadır. Jared Diamond, kitabının en başında sorduğu “Neden Avrupalılar Amerika’yı keşfetti de Amerikalı Yerliler Avrupa’yı keşfetmedi?” sorusunun ardında; milattan önce 11000’den günümüze, tarımın başlamasından yazının bulunuşuna tarihin seyrini belirleyen pek çok önemli adım olduğunu belirtmektedir. Çıkış noktasını sınıfsız insan topluluklarından alan incelemesinde Jared Diamond, insanların nerelerde ve nasıl ayrıştığını, insanlar arasında ortaya çıkan eşitsizliklerin nedenlerini araştırmaktadır.

İspanyollar ile Amerika Kıtası’nın yerli imparatorluklarının yaptıkları savaşlarda, İspanyolların küçük birliklerle başarıya ulaşabilmelerinin görünür nedenleri arasında; İspanyolların tüfeklere, çelik silahlara, atlara dayanan askeri teknikleri ve yerli halka bulaştırdıkları aslında Avrupa’da her zaman görülen bulaşıcı hastalıklar vardır. Avrupalıların başka kıtalardaki halkları egemenlikleri altına almasına olanak tanıyan bu nedenlerin yani tüfek ve çeliğin neden Avrupalılarda olduğu, Avrupalıların bağışık oldukları mikroplara neden

Yeni Dünya halklarının bağışık olmadığı sorularının cevapları kitapta ayrıntılı bir şekilde tartışılmaktadır. Gerçekten Avrupalı sömürgeciler dünyaya yayılmaya başlarken farklı kıtalardaki halklar arasında teknoloji ve örgütlenme bakımından çok büyük farklılıklar vardı. Ancak tarihçiler milattan önce 11000 yılında dünyadaki tüm toplumların aynı gelişmişlik düzeyinde yani avcılık-toplayıcılık döneminde olduğunu kabul etmektedirler. Ancak bazı toplumlar zaman içinde ikinci aşama olan tarım devrimi aşamasına daha erken geçebilmişlerdir. Avustralya, Amerika ve Afrika halkları henüz avcı-toplayıcı aşamasındayken Avrasya halklarının büyük bölümü tarım devrimini gerçekleştirmiş, hayvancılık, metal işleme teknolojisi, karmaşık siyasal örgütlenme becerilerini geliştirmişlerdir. Avrasya’da yaşayan insanların ekonomik ve sosyal gelişmeleri, yazı, bronz alet yapımı, taş yontma yöntemleri diğer kıtalardaki halklara göre çok daha erken bir tarihte gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, Jared Diamond’un kitabının cevap aradığı esas soru neden insanların farklı kıtalarda farklı hızda geliştiğidir.

Jared Diamond, Avrupa düşüncesinde yer alan, insan topluluklarının gelişmişliğini, teknolojik düzeyini ve örgütlenme becerilerini doğuştan gelen yeteneklerle açıklama eğilimine, “Tarih farklı halklar için farklı yönden gelişti ama bu çevresel farklılardan dolayı böyle oldu, o halkların biyolojik farklılıklarından dolayı değil” diyerek karşı çıkmaktadır.

Avcı-toplayıcı toplumlarda örgütlenmenin gelişmemesinin temel nedeni tüm avcı-toplayıcıların zamanlarının çoğunu yiyecek bulmaya harcamalarıdır. Ancak yiyecek üretimi başladığında ve bu yiyecekler depolandığında kendi yiyeceğini üretmek zorunda olmayan siyasal bir seçkinler sınıfı oluşmaya başlar. Örneğin krallar avcı-toplayıcı toplumlarda değil, büyük tarım toplumlarında görülmüştür. Bu örgütlenme uzun sürecek bir fetih savaşını da yürütmeye elverişlidir. Fethedilen yerli halklara karşı yapılan savaşlarda yerli halkların da

zaman zaman savaşlarda başarı kazandığı görülmüştür. Ancak tam zamanlı ordu besleyen Avrupalı sömürgecilerle uzun soluklu bir savaşı yürütecek bir örgütlenme olmadığından bu başarılar kısa süreli olmuştur. Kısacası yiyecek üretiminin başlaması yani tarım devrimi daha çok yiyecek, bunun sonucunda da daha yoğun nüfus demektir. Yiyecek fazlalığı toplumsal ve siyasi olarak daha fazla örgütlenme getirir. Bu nedenle bitki ve hayvanların evcilleştirilmesi imparatorlukların, okuryazarlığın, çelik silahların niçin önce Avrasya’da geliştiğini açıklar. Yiyecek üretimiyle fetih arasındaki temel bağlantı ise atların askeri amaçla kullanılması ve hayvanlardan bulaşan öldürücü mikroplar tamamlar.

Diğer tüm gelişmelere zemin hazırlayacak ve insanların değişik yerlerde birbirinden son derece farklı gelişmişlik düzeylerinde olmalarına neden olacak başlıca etken olan “tarım devriminin bazı toplumlarda diğerlerine göre çok daha erken bir evrede gerçekleşmesinin” açıklamasını ise Jared Diamond çevresel koşullar ile açıklayarak coğrafi yapının önemine vurgu yapmıştır. Jared Diamond, farklı kıtalardaki ilk insanların farklı hızlarla gelişmesinde, kıtaların fiziksel konumlanışlarının önemli olduğunu ileri sürmüştür. Avrasya’nın ilk insanlar için diğer kıtalardan daha elverişli olduğu sonucunu bu farklı konumlanmadan çıkarmaktadır. Çünkü Avrasya diğer kıtalardan farklı olarak kuzey-güney doğrultusunda değil de doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Jared Diamond’a göre Afrika ve Amerika kıtalarının kuzey-güney ekseninde yani uzunlamasına olmaları bu kıtalardaki toplumların gelişme hızlarını etkilemiştir. Aynı enlem üzerindeki bölgelerin iklimleri de benzer özellikler gösterir. Dolayısıyla aynı enlem üzerinde gerek hayvan gerek bitki gerekse insan toplulukları daha rahat hareket etmektedir. Kitapta, evcilleştirilebilmiş ve yiyecek olarak kullanılan hayvanların, savaşlarda kullanılan atların hemen hepsinin Avrasya’da olmasının nedenleri üzerinde de tartışılmaktadır.

Tarım ve hayvancılıkla uğraşmaya başlayan toplumların artık göç etme gibi bir ihtiyaçlarının kalmaması ve yerleşik hayata geçişi, yerleşik hayata geçişin daha fazla insana yetebilecek besin üretilebilmesine neden olarak nüfus patlamasına yol açması gibi birbirine bağlı süreçlerin hepsi kitapta kapsamlı bir şekilde incelenmektedir.

Sonuç olarak, “Tüfek Mikrop ve Çelik” insanlığın gelişimini anlayabilmek için okunması gereken yapıtlardan birisidir. Kitap; insan ve toplum bilimleri, ekonomi, antropoloji, tarih, gibi farklı disiplinlerin ilgi alanında olan bir konuyu her türden okuyucu tarafından çok rahat bir şekilde anlaşılabilir biçimde ele almıştır.